

УДК 81'373.23: 811.161.2

ЗАГАЛЬНІ НАЗВИ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Марія Брус,

докторка філологічних наук, завідувачка кафедри української мови,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

Мар'яна Ткачук,

магістрантка факультету філології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті схарактеризовано назви осіб жіночої статі як складову сучасної медичної термінології. Відзначено їх специфічні особливості в теперішній час, для якого характерне продуктивне творення співвідносних іменників чоловічого та жіночого роду за професійною діяльністю. З'ясовано використання таких найменувань у різних функційних стилях української літературної мови. Констатовано активну фемінізацію сучасного українського розмовного мовлення. Оцінено новітні фемінітиви медичної сфери з погляду їхньої нормативності та регулярності.

Ключові слова: фемінізація, медична термінологія, назви жінок за медичною діяльністю.

The article characterizes the names of persons of the female gender as a component of modern medical terminology. Their specific features in the present time, which are characterized by the productive creation of masculine and feminine relative nouns by professional activity, are noted. The use of such names in various functional styles of the Ukrainian literary language is clarified. The active feminization of modern Ukrainian colloquial speech has been established. The latest feminisms in the medical field are evaluated from the point of view of their normativity and regularity.

Key words: feminization, medical terminology, names of women by medical activity.

Розвиток медичної термінології сучасної української мови слід пов'язувати зі становленням та спеціалізацією самої медичної сфери, що припало на ХХ ст., коли з розвитком різних видів діяльності кваліфікація працівників у різних ділянках суспільного життя набула диференційованого фахового характеру. До середини ХХ ст. професійні назви жінок і чоловіків могли функціонувати в розмовному мовленні та частково в різних стилях української мови, хоч медицина досягла на той час належного рівня розвитку, як засвідчили і лексикографічні праці. Наприклад, до «Медичного російсько-українського словника» (1928 р.) ввійшло чимало медичних термінів, але небагато професійних назв осіб. Це переважно іменники чоловічого роду: *дантист, медик, педіатр, терапевт, фтізіятр* та ін. [4, с. 37, 69, 101, 151, 161], та поодинокі іменники жіночого роду: *лікарка, віспарка, щепільниця* та ін. [4, с. 65, 94, 119]. Для позначення осіб, зайнятих у медицині, використовували переважно запозичені слова, які поширювалися на представників обох статей. Але

зростання ролі жінок у медичній сфері, переважання їх над чоловіками, активізувало і процес формування самостійних назв жіночого роду.

З другої половини ХХ ст. посилилося творення професійних медичних назв, бо в повоєнний період зростає участь жінок у політичному, громадському, культурному, освітньому, науковому й технічному житті. Це спричинило засвоєння більшої кількості інтернаціоналізмів, розширення семантики питомих слів, втілення їх у професійні сфери і формування відповідної термінології. Популяризації нової лексики сприяло запровадження до щоденного вжитку різних інформаційних, культурно-освітніх, наукових, виробничих та інших технологій. Наприклад, «Словник української мови» в 11 т. умістив чимало назв жінок за медичною діяльністю, мотивованих переважно запозиченими основами та використаних у тодішніх різностильових творах, напр.: *дантистка, курортниця, масажистка, медичка, окулістка, ординаторка, санаторниця, сандружинниця, санітарка, сигнатурниця* [1, II, с. 211; IV, с. 412, 512, 636, 664, 665, 685, 743; IX, с. 51, 52, 53, 158].

На сучасному етапі медичні назви жіночого роду є однією із найпродуктивніших тематичних груп слів у межах професійної лексики, актуалізація яких спричинена розвитком світових інформаційних технологій, появою нових суспільних реалій, прагненням до власного словотворення і номінування особи за допомогою питомих словотворчих засобів. Вони репрезентовані основними словотвірними типами із суфіксами *-к-(а)*, *-ин-(я)*, *-ниц-(я)*, найпродуктивнішим із яких є перший, малопродуктивними – другий і третій. У мовній системі ці словотвірні величини свідчать про активізацію давніх засобів деривації у формування нових дериватів, а в мовленні є відображенням поширеного у слов'янському світі явища фемінізації. Характерною ознакою сучасної фемінізації стало намагання виокремити жінку в професійному середовищі, показати її особливу роль, компетентність у межах діяльності, що й спричинило активне формування агентивів жіночого роду. Наприклад, до «Історичного словника фемінітивів української мови» увійшло найбільше таких іменників із суфіксами *-к-(а)*: *віспощенійка, гомеопатка, інфекціоністка, костоправка, психотерапевтка* та ін. [3, с. 94, 119, 218, 258, 461] та *-ин-(я)*: *гінекологиня, дієтологиня, епідеміологиня, косметологиня, невропатологиня, пульмонологиня* та ін. [3, с. 116, 152, 258, 364, 463].

Під дією мовних і позамовних чинників медичні назви жіночого роду утворюються сьогодні переважно від співвідносних іменників чоловічого роду і поширюються насамперед у розмовному мовленні. Найактивнішим у цьому процесі є словотвірний тип із суфіксом *-к-(а)*, який представлений різними словотвірними моделями: 'основа на *-ер, -ор* + *-к-(а)*' (*акушерка, провізорка*), 'основа на *-ист, -іст* + *-к-(а)*' (*анастезистка, протезистка*), 'основа на *-евт* + *-к-(а)*' (*терапевтка, фармацевтка*), 'основа на *-пед* + *-к-(а)*' (*логопедка, ортопедка*), 'основа на *-пат* + *-к-(а)*' (*гомеопатка, натуропатка*) та ін. Із суфіксом *-к-(а)* до вказаного словника введено близько трьохсот медичних назв жінок. Унаслідок цього в медичній термінології сьогодні можливе використання паралельних назв чоловічого та жіночого роду для позначення осіб за певною діяльністю, зайнятістю чи компетентністю. У минулому сторіччі

словотвірний тип із суфіксом-к-(а) не був активним у творенні професійних назв жіночого роду від запозичених основ, оскільки більшість іменників чоловічого роду була адаптована для позначення представників обох статей. Під дією прагматичних чинників постала й потреба в пошуку оптимальних засобів для творення найменувань жіночого роду.

У теперішній час помітно зросла роль і давнього словотвірного типу із суфіксом -ин-(я), що вможливило формування похідних іменників жіночого роду особливо від тих слів із другою частиною -лог. І сьогодні маємо підвищення продуктивності словотвірної моделі 'основа на -лог + -ин-(я)' у деривації професійних медичних назв (*імунологиня* та ін.) та частково словотвірних моделей 'основа на -ик + -ин(я)', 'основа на -ік + -ин-(я)', 'основа на -ець + -ин-(я)', 'непохідна основа + -ин-(я)', 'складена основа + -ин-(я)' (*генетикиня, технікиня, фахівчиня, педіатриня, хірургиня, ортопединя* та ін.). [2, с. 101, 127, 159, 218]. Суфікс-ин-(я) стає регулярним дериваційним формантом і закріплюється в статусі стилістично нейтрального засобу творення відповідних агентивів жіночого роду. Реєстр «Історичного словника фемінітивів української мови» охопив близько ста п'ятдесяти таких медичних назв жінок.

Словотвірний тип із суфіксом -ниц-(я) малопродуктивний у деривації моційних іменників у сфері медичної сфери. Він представлений переважно загальновідомими словами, що з певним термінологічним значенням увійшли до медичної лексики (*заступниця, начальниця, співробітниця, помічниця* та ін.) і вживаються у структурі аналітичних конструкцій на зразок *заступниця головної лікарки, наукова співробітниця-консультантка, помічниця лікаря-стоматолога*. За результатами нашого дослідження зафіксовано близько тридцяти таких термінологічних найменувань у діловому професійному мовленні.

На сучасному етапі активізовані й давні словосполучення та прикладкові утворення зі словом *лікарка*. Це статичні явища як результати давніх процесів у словотвірній системі української мови. Функціонування іменника *лікарка* припало на староукраїнський період, однак у писемних пам'ятках воно не виявлене як назва жінки за професійною діяльністю. Відсутність його в писемних джерелах, зумовлене, ймовірно, прагматичними чинниками – зайнятістю жінок у специфічних сферах (зціленні, догляданні хворих, прийнятті пологів) та покладанням на чоловіків основних професійних обов'язків щодо лікування хвороб і недуг. Із нового українського періоду слово *лікарка* стосується медичної сфери, де має конкретизований характер. Проте широту позначуваних ним професійних спрямувань простежуємо на сучасному етапі: *лікарка з гігієни харчування, лікарка з променевої терапії, лікарка з ультразвукової діагностики* та ін. До таких словосполучень належать і прикладки, успадковані з минулого сторіччя, проте для позначення жінок актуалізовані вже прикладки зі словом *лікарка*, а не *лікар*, напр.: *лікарка-гематологиня, лікарка-терапевтка* та ін., але такі утворення є ще рідковживаними, трапляються переважно в розмовному мовленні й активно пропаговані українськими засобами масової інформації.

Важливим завданням сьогодні є усталення й кодифікування найменувань жіночого роду та відображення їх у словникарській практиці. Однак сучасна

лінгвоукраїністика не має єдиних критеріїв лексикографування фемінітивів. Все ж словники української мови відображають їх частково, але медичних назв осіб жіночого роду в них досить мало. Наприклад, «Словник української мови» у 20 томах подав невелику кількість зазначених фемінітивів із суфіксом *-к-(а)*, напр.: *окулістка, ординаторка* та ін. [4/11, с. 303, 450]. Це підтвердження того, що такі фемінітиви актуалізовані тільки на початку ХХІ ст. внаслідок мовних контактів (запозичення з європейських мов, посилення гендерного впливу, феміністичних рухів) та позамовних чинників (розвитку медичної сфери, наукових досягнень у ній). Медичні технології сягають високого рівня розвитку, тому й з'являються нові професійні назви у формі чоловічого роду, від яких утворюються поступово й назви жіночого роду.

Отже, на сучасному етапі медичну сферу істотно репрезентує жіноча частина населення, що стимулює пошуки засобів та способів лінгвалізації особи жіночої статі за медичною діяльністю. Новітні фемінітиви медичної сфери, що почали з'являтися та поширюватися на початку ХХІ ст., побутують частково в професійному медичному середовищі як назви жінок за медичними спеціалізаціями, а особливо в засобах масової комунікації, які сьогодні досить швидко реагують на світовий феміністичний рух. І мовна ситуація в медичній сфері не засвідчує про активне використання фемінітивів, потребу окремого номінування жінок за їхньою лікувальною спеціалізацією. У ній домінує ще позначення фахівців обох статей іменниками чоловічого роду (*кардіолог, стоматолог* та ін.) або вживання прикладок (*жінка-вірусолог, жінка-фармаколог*). Перешкодою до використання новітніх фемінітивів у мові медичної сфери, як і в будь-якому науковому чи офіційно-діловому тексті, є їхня стилістична обмеженість через розмовний, оказіональний характер. З регулярним уведенням таких найменувань жінок до усного й писемного професійного мовлення можна констатувати наявність медичних термінів і набуття ними загальномовного вжитку.

Література

1. Білодід І. К., Горецький П. І., Бурячок А. А., Гнатюк Г. М., Швидка Н. І., Доценко П. П. та ін. Словник української мови. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI.
2. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2019. Ч. 1. Монографія. 440 с.
3. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2019. Ч. 2. Словник. 640 с.
4. Кисільов В. Ф. Медичний російсько-український словник. Уперше опубліковано 1928. Київ: Державне видавництво України, 2008.
5. Русанівський В. М. та ін. Словник української мови. Київ: Наукова думка, 2010–2020. Т. 1–12.

Див. Брус М.П., Ткачук М. М. Загальні назви осіб жіночої статі в контексті сучасної медичної термінології. Лінгвоеккологія: мова медицини: зб. наук. праць за матеріалами всеукраїн. наук.-практ. конф. з міжнар.участю 22 – 23 лютого 2023 р. / наук. ред. Т. Єщенко. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2023. С. 18–21.